

SZONTAGH VERONIKA ANNA

Kriminológia Tanszék

Témavezető: dr. Bárd Petra habil. egyetemi docens

**TÉNYLEG NEM TEHETJÜK MEG? – GONDOLATOK EGY PORTUGÁL
TÁRSADALMI VITA MARGÓJÁRA**

2019 nyarán Portugáliában fellángolt a társadalmi vita a rasszizmusról, az intézményi diszkriminációról és az országban élő kisebbségi csoportok helyzetéről. A vitát a kormánypárt mellett működő egyik bizottság jelentése és az ahhoz kapcsolódó provokatív, nyíltan rasszista publicisztika váltotta ki. A cikk és az arra érkezett viszontválaszok hetekig címlapon voltak, közéleti televíziós műsorok foglalkoztak a témával, szakértők, civilszervezetek képviselői, illetve korábbi és jelenleg is aktív politikusok szólaltak meg a kérdésben. A vita két irányban zajlott: az egyik egy alapjogi kérdést feszegetett, miszerint a cikk egyáltalán megjelenhetett-e, a szerző véleménye a szólásszabadság védelmébe tartozik-e, vagy az írás már elérte a gyűlöletbeszéd határát, ezzel felvetve a szóláskorlátozás dilemmáját is. Jelen írás nem kíván mélyebben foglalkozni ezzel a kérdéssel, sokkal inkább a közéleti vita másik kérdésére helyezi a hangsúlyt, mégpedig a portugáliai kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletekre, rasszizmusra és intézményi diszkriminációra, külön kiemelve az igazságszolgáltatással kapcsolatos témaköröket, amelyeket az előkészítő anyag szerzői is a leginkább szenzitív problémának tartanak. A címben feltett kérdés a publicisztikára való reflektálás, a publicisztikát jegyző történész teszi fel a kérdés, vajon megtehetjük-e, hogy pozitív diszkrimináció eszközeivel igyekszünk javítani a hátrányos helyzetű csoportok tagjainak helyzetén. A történész szerint nem – ennek okai részletesen lejjebb olvashatók –, míg a portugál kormány, illetve a vitában résztvevők jelentős része szerint igen, meg lehet tenni, és szükség is van az állami eszközökre a diszkrimináció elleni fellépés során és az előítéletek csökkentésében.

Írásom célja, hogy részletesen bemutassam a közéleti vitát, a reakciókat és a vita legfontosabb területét, milyen helyzetben vannak Portugáliában a kisebbségi csoportok, kifejezetten a bevándorlók és a romák.¹ Végül zárásként célokom, hogy olyan konklúziókat fogalmazzak meg, amelyek, Magyarországról olvasva a portugál eseményeket, tanulságként szolgálhatnak.

---

¹ Fontos kiegészítés, hogy az előkészítő anyag a volt portugál gyarmatokról érkező bevándorlók (első és többedik generációs bevándorlók), illetve a Portugáliában élő romák helyzetével foglalkozik.

Mivel Portugáliában sincs etnikai adatgyűjtés, így a portugál romák számát csak megbecsülni lehet, olyan 20 és 50 ezer főre teszik, 2017-ben a portugál *Alto Comissariado para as Migrações* állami intézmény 37 ezer főre becsülte a számukat (DN 2017.). Portugáliában még élnek félnomád életmódot folytató karavános romák is, de a számuk évről évre csökken és mára már jelentős részük letelepedett. (Bastos et al. 2000.)

1. Előzmények

2019 júliusában ismertették a portugál parlamentben a „*Relatório sobre Racismo, Xenofobia e Discriminação Étnico-racial em Portugal*” (Jelentés a portugáliai rasszizmusról, idegengyűlöletről és az etnikai-faji diszkriminációról) című előkészítő anyagot,² amit a jelenleg is kormányon lévő baloldali Szocialista Párt rendelt meg a párt egyik állandó bizottságától. A jelentés elkészítéséhez a bizottsági tagokon túl felkértek egyetemi oktatókat, kutatókat, gyakorló szakértőket. A tanulmány elkészítésének egy évében számos interjút készítettek, több fókuszcsoportos beszélgetést rendeztek, továbbá civil szervezeteket, önkormányzatokat vagy iskolákat látogattak meg. A tanulmány megírásának egyik kiemelt célkitűzése a kisebbségi, hátrányos helyzetű csoportok tagjainak és a hozzájuk közel álló szereplők véleményének megjelenítése volt. A kérdést a portugál parlamentben jelenlévő pártok képviselőivel is megvitatták és tőlük is javaslatokat kértek. Az előkészítő anyag olyan beavatkozási területekről adott képet, illetve már javaslatokat is megfogalmazott, mint a politikai részvétel, az igazságszolgáltatás, az egészségügy, az oktatás, a foglalkoztatás és a lakhatás.

Példaként említve, a javaslatok között szerepelt, hogy a politikai pártoknak mindent meg kellene tenniük annak érdekében, minél több kisebbségi személyt jelöljenek és listán szerepeltessenek az európai uniós, az országos, az önkormányzati és különféle hatósági választásokon. Az egészségügy területén a betegjogokkal kapcsolatos jobb tájékoztatás kialakítását javasolták, illetve az ellátás megkönnyítését a bevándorlók és a papírok nélkül érkezők esetében. Az oktatás területén a szegregáció elleni fellépést jelölték meg a legfontosabb feladatnak, illetve a roma és afrikai származású gyermekeknek a megfelelő oktatás biztosítását, továbbá hasonló hatékony fellépést javasoltak a lakhatási diszkrimináció esetében is. Ezek mellett érdemes kiemelni a munkahelyi szociokulturális mediátor intézmény bevezetésének ötletét, illetve a munkahelyi diszkriminációs ügyek alaposabb kivizsgálásának felvetését.

A bizottsági anyag javasolta a különféle pozitív diszkriminációs eszközök bevezetését is, különösképpen a kvóták alkalmazását. A kvóták bevezetésének ötlete a portugál Szocialista Párt köreiből sem aratott osztatlan sikert, de a bizottsági anyag szerzői már a parlamenti vita előtt hangsúlyozták a kvóták bevezetésének előnyeit különböző nyilatkozataikban.

A kriminológiai területhez leginkább közelálló kérdés az igazságszolgáltatás területén tapasztalható problémák és az arra adott javaslatok. Az igazságszolgáltatást a tanulmány szerzői az egyik leginkább érzékeny területnek tartották,³ mégpedig azért, mert itt jelent meg a legerősebben a bizalmatlanság, az intézményi diszkrimináció és az előítéletesség. A hátrányos helyzetű fiatalok által lakott negyedekben jelentős a bizalmatlanság a rendvédelmi szervekkel szemben, illetve a jelentés egyértelműen megfogalmazta, hogy a rendőrség részéről szükség van az elfogulatlan eljárásokra, hogy

---

² [A teljes anyag a portugál parlament oldalán portugál nyelven elérhető.](#) (2021.06.03.)

³ Uo. 122.

a bizalom ki tudjon alakulni a közösségekben. Ennek megvalósítására a tanulmányban több javaslatot is tettek, mint például a rendőrök felszerelése testkamerákkal, ami rögzítené az intézkedéseket, illetve különféle közösségi programok elindítása, amelyek növelhetnék a rendőrség és a közösség tagjai közötti bizalmat. Felvetették azt is, hogy a különböző rendvédelmi szervezeteknek nagyobb figyelmet kellene fordítaniuk a rekrutációra, hogy az állományok tagjai minél jobban reprezentálják a portugál társadalom sokszínűségét. Az előkészítő anyagban megszólalók éles kritikával illették a portugál büntetés-végrehajtási rendszert, úgy látják – és ezt kriminológiai és statisztikai adatok is alátámasztják –, hogy a portugál börtönökben felülreprezentáltak az Afrikából származó bevándorlók, ezzel ellentétben az állománytagok között szinte elenyésző az arányuk.

A *Racismo à Portuguesa* (Portugál rasszizmus) című cikksorozat a *Público* folyóirat oldalain több fejezeten keresztül taglalta, milyen mértékben és színtereken jelenik meg a rasszizmus Portugáliában.⁴ A sorozat első része az igazságszolgáltatás működésének deficitjeit mutatta be hivatalos statisztikai adatok alapján, interjúkkal kiegészítve ezeket az információkat.⁵ A cikk a 2016-os portugál büntetés-végrehajtási adatokra alapozva ismerteti, hogy a 16. életévüket betöltött személyek körében, minden 73. PALOP (*Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa – portugált hivatalos nyelvként használó afrikai országok*) országból⁶ származó állampolgár letartóztatásban és/vagy börtönben van, ami tízszer több, mint a portugálok aránya – minden 736. portugál van börtönben.⁷ A cikkben nyilatkozó ügyész úgy fogalmazott, hogy két igazságszolgáltatási rendszer van, egy a fehéreknek, egy pedig a feketéknek. Ezt azok a hivatalos statisztikai adatok is megerősítik, miszerint a PALOP országokból származók esetében a magasabb büntetési tétel irányába hajlanak a szankciók, többször szabnak ki börtönbüntetést rájuk, míg az interjúalanyok kifejtették, hogy a bevándorlók esetében kevesebb bizonyíték is elegendő a bebörtönzéshez, és a megfelelő jogi védelem hiánya is nagyobb arányú. Portugáliában, hasonlóan Magyarországhoz, nem létezik etnikai/faji alapú adatgyűjtés, így a börtönnépeség vizsgálatakor leginkább a PALOP országok állampolgárainak adatait vizsgálják (bevándorlóknak tekintve őket), viszont így a portugál állampolgárságú színesbőrűek kimaradnak a statisztikákból. A fent említett cikkben megszólaló szakértő úgy véli, hogy ennek a csoportnak az aránya is nő a börtönpopulációban, de statisztikai adatok híján ez csak feltételezés.

A parlamenti előkészítő anyag az etnikai adatgyűjtés dilemmáját is újból a felszínre hozta, többen azt az álláspontot képviselik, hogy az etnikai/faji alapú adatgyűjtés

---

⁴ <https://acervo.publico.pt/racismo-a-portuguesa> (2021.06.03.)

⁵ Gorjão Henriques 2017a.

⁶ Angola, Zöld-foki Köztársaság, Bissau Guinea, Mozambik, São Tomé és Príncipe.

⁷ A portugál lakosság kevesebb, mint 1 százalékát teszik ki a PALOP országokból származó polgárok, sokan már Portugáliában születtek, de még mindig valamelyik afrikai ország állampolgárai és állandó tartózkodási engedéllyel élnek az államban. Ez egy 1981-es törvény következménye, miután megszűnt a portugál területeken születettek automatikus állampolgársághoz jutásának joga. A törvényt többször módosították, és végül 2020-ban, elfogadva a bevándorlókkal foglalkozó szervezetek aggodalmait, kizélesítették a *ius soli* elvét. Azt a generációt, amelyik számára sokáig megoldatlan marad az állampolgársági kérdés, „portugál bevándorló” generációnak is szokták nevezni (Gil 2021; Gorjão Henriques 2016).

pontosabb képet adhatna a portugál igazságszolgáltatás működéséről és megkönnyíthetné a kutatásokat.⁸ Az etnikai adatgyűjtés kérdése végül a 2021-ről 2022-re eltoltt uniós népszámlálás előkészítése kapcsán is előkerült, de a portugál országgyűlés leszavazta a kérdést, elvetve az etnikai/faji adatgyűjtés lehetőségét.

2. Az előítéletesség mértéke Portugáliában

A portugál szociológiai kutatások azt mutatják, hogy a portugál társadalomban erőteljesen jelen van a rasszizmus. Az előkészítő anyag egyik szociológus szerzője, Rui Pena Pires úgy fogalmazott egy rövid írásában: „*A nyilvánvalóval kell kezdenünk. Portugáliában súlyos a rasszizmus és a faji egyenlőtlenség helyzete.*”⁹ A mondat alátámasztására fontos megnézni a statisztikai adatokat. Örkény Antal és Váradi Luca 2010-ben publikálta nemzetközi összehasonlító kutatásukat, ami az általános előítéletesség mértékét vizsgálta hét európai államban.¹⁰ A kutatás fókuszában a csoportokra irányuló elutasítás szindrómája állt, amit a kutatók így határoztak meg: „*bár az előítéletesség konkrét megnyilvánulásainak forrása meghatározott csoportokkal szembeni elutasító attitűdökben gyökerezik, mögöttük mégis feltételezhetünk egy olyan általános beállítódást, amely egyrészt a személyiségben, másrészt a társadalom strukturális és kulturális szerkezetében formálódik.*”¹¹ Fontos kiemelni, hogy a vizsgálat nemcsak a rasszizmust vizsgálta, hanem az előítéletes attitűdöt, amelybe több elutasító megnyilvánulást is beleértettek, mint a xenofóbiát, az antiszemitizmust és a homofóbiát (természetesen a lista ennél bővebb, hiszen beszélhetünk még egyéb csoportokkal szembeni elutasításról, ám a kutatás erre a négy attitűdre fókuszál). A vizsgálat eredménye alapján elmondható, hogy Lengyelország, Magyarország és Portugália esetében viszonylag egységesen magasak az előítéletes vélemények, ha csak a bevándorlókkal szembeni véleményeket nézzük, akkor Portugália esetében „*közepes intenzitású negatív attitűdegyüttesről*”¹² beszélhetünk. Frissebb portugál kutatási eredmények is alátámasztják a portugál előítéletesség létét. A *European Social Survey* (ESS) adatait felhasználó kutatások¹³ azt mutatják, hogy az uniós államok közül Portugáliában mind a biológiai, mind a kulturális rasszizmus igen magas arányú. Ramos és kutatótársai által 2020-ban megjelent tanulmány a bevándorlókkal szembeni rasszista előítéletet vizsgálja, mind a kulturális, mind a biológiai rasszizmus dimenzióját beemelve az elemzésbe. Az európai összehasonlítás azt mutatja, hogy kevés olyan állam van, ahol mind a kulturális, mind a biológiai rasszizmus magas szintű lenne, mindössze

---

⁸ Előkészítő bizottsági anyag 2019. 100.

⁹ Pena Pires 2019.

¹⁰ Nagy-Britannia, Németország, Hollandia, Olaszország, Portugália, Magyarország és Lengyelország.

¹¹ Örkény, Váradi 2010. 30.

¹² Uo. 41.

¹³ Gorjão Henriques 2017b.; Ramos et al. 2020.

Csehország és Portugália ilyen, a többi országban vagy az egyik, vagy a másik, ami magasabb értéket mutat.¹⁴

Mivel a portugál bizottsági anyag az országban élő romák helyzetére is fókuszált, érdemes megnézni, hogy a romákkal szemben milyen mértékű elutasítottságról és diszkriminációról van szó. Az Európai Unió Alapjogi Ügynökségének második, a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről szóló kutatása (EU-MIDIS II)¹⁵ Portugáliában a romák helyzetét is vizsgálta. A megkérdezett portugál romák 47%-a azt válaszolta, hogy érte őt hátrányos megkülönböztetés a roma származása miatt a kutatást megelőző évben. Ez az arány a görög eredmények után a legmagasabb a vizsgált kilenc uniós államban. Ráadásul Portugáliában az egyik legalacsonyabb azoknak az aránya, akik a diszkriminációt jelentették a hatóságoknak. A portugál romák az élet minden területén marginalizált helyzetben vannak, a mindennapi rasszizmus áldozatai,¹⁶ ahogy egy portugál kutató fogalmazott, ők Portugália „belföldi idegenjei”.¹⁷

A kutatási eredmények összességében azt mutatják, hogy a portugál társadalomban jelen van az előítéletesség, a rasszizmus és a diszkrimináció. Azt, hogy ez minnek a következménye, a portugál történelmi múltban lehet keresni, a tág értelemben vett kultúrában. Jorge Vala portugál szociálpszichológus szerint a portugálok ragaszkodnak és etnocentrista módon állnak a luzitán történelmi és kulturális múltához, ami mind a mai napig erős hatással van a portugálokra, továbbá a portugál identitásnak még mindig része a luzotropikalizmus elgondolása.¹⁸ A portugál nacionalizmus egyik érdekes leágazása a brazil antropológus, Gilberto Freyre által megteremtett, sokat vitatott és részben kritizált *luzotropikalizmus* elmélete, amelyet António Salazar, az autoriter módon működő *Estado Novo* diktatórikus miniszterelnöke újraértelmezett és a luzitán integralizmus egyik elemévé tette. A luzotropikalizmus elmélete szerint a portugál gyarmati rendszer egyedülálló (hibrid) volt a portugál empátia és azon erőfeszítés miatt, hogy a különböző kultúrájú emberekkel törődjenek, továbbá a kolonizáció nem volt rasszista, kizsákmányoló jellegű. Az eredeti elmélet felveti a kérdést, vajon miért a portugálok voltak a legalkalmasabbak a trópusi területek meghódítására és miért keveredtek az ott élő őslakosokkal és a később behurcolt rabszolgákkal. Freyre árnyalt képet fest a portugál kolonizációról, amelynek egyik jellegzetessége, hogy kulturális és antropológiai keveredésen alapult, viszont Salazar ezt az elméletet felhasználva és annak egyes elemeit kiragadva próbálta Portugália afrikai gyarmattartói pozícióját megerősíteni, vagyis, hogy a portugál nép történelmi hivatása, hogy civilizálja az uralma alatt élő népeket, akik a hosszú folyamat alatt jogokhoz jutnak.¹⁹ Vala úgy véli,

---

¹⁴ Ramos et al. 2020. A kutatás során készült informatív diagramok itt tekinthetők meg: Ramos et al. 2018. 12-15.

¹⁵ EU FRA 2018.

¹⁶ A mindennapi rasszizmusra egy portugál példa, hogy egyes üzletekbe kerámia békákat tesznek ki, hogy a romák ne lépjenek be a boltba. A portugál romák körében a béka az ördögöt, a rossz szerencsét jelképezi. Roma aktivisták kampányt indítottak, hogy ez a rasszista és diszkriminatív gyakorlat eltűnjön a portugál boltokból. Vidal 2019.

¹⁷ Pereira 2019.

¹⁸ Vala et al. 2015.

¹⁹ Az elméletéről és annak bővebb történeti elemzéséről magyarul ld. pl.: Freyre 1985.; Harsányi 2005.;

hogyan ez az elmélet egyfajta „protektív mítoszként” létezik a portugál társadalomban, és ez részben magyarázatul szolgálhat az előítéletesség létére és egyben nem létére. Ahogy Vala fogalmaz, a luzotropikalizmus elmélete megóvja a portugálokat a nyílt előítéletesség kifejezésétől, de nem óvja meg őket annak újabb és rejtett formáitól.²⁰

3. Megtehetjük? Nem, nem tehetjük meg

Maria Fátima de Bonifácio portugál történész 2019 júliusában a *Público* folyóirat hasábjain megjelentetett publicisztikájával felszította a közéleti vitát a kisebbségek helyzetének kérdésében. A *Podemos? Não, não podemos*²¹ (Megtehetjük? Nem, nem tehetjük meg) című írása társadalmi vita és a társadalmi közbeszéd témájává tette a portugáliai rasszizmus, az előítéletesség, a diszkrimináció kérdéseit, illetve a cikk stílusa és az abban megfogalmazottak felvetették a gyűlöletbeszéd, a szóláskorlátozás témáját is. A cikk alapvetően a Szocialista Párt által felvetett kvótákra (kifejezetten a felsőoktatásban és a politikai szinten bevezetni kívánt kvótákra) reflektált. A véleménycikkekben olyan állítások jelentek meg, mint hogy a bevándorló és roma fiatalok lusták és tehetségtelenek, a kvóták bevezetésével a felsőoktatásban vagy a politikában több lenne a tudatlan, műveletlen, inkompetens szereplő. A cigányok és a bevándorlók világának nincs köze a többségi portugál társadalomhoz, nem tartoznak a keresztény portugál civilizációhoz és nem örökösei a francia forradalom eszményeinek, mivel saját törvényeik, hitrendszerük szerint élnek. A romák nem asszimilálhatóak, nem akarnak részt venni a portugál társadalomban, oktatásban (a gyermekeiket korán kivesszük az iskolából, de a beiskolázással kapcsolatos anyagi ösztönzőket elfogadják), klánokban élnek és ugyanolyan életmódot folytatnak, mint amikor nomád körülmények között éltek. Nem tisztelik az alapvető társadalmi normákat, például nem tudnak viselkedni közterületen, vagy alkalmazzák azt a megalázó gyakorlatot, hogy az esküvő elhálása után be kell mutatni a véres lepedőt, bizonyítva a menyasszony szüzességét. A bevándorlók nyíltan rasszisták, félelmetes gettóban élnek, ahol a csoportok közötti összecsapásokat csak a rendőrségi fellépés tudja megfékezni. A muzulmán vallású bevándorlók körében a női nemi szerv csonkolása továbbra is gyakorlat.

A cikkben felmerült a női kvóták kérdése is. A szerző felteszi a kérdést, amire a Szocialista Párt szociológus szakértője utalt egy korábbi nyilatkozatában, hogyha a női kvóták elősegítették a nők emancipációját és megnyitottak számos lehetőséget a nők előtt, akkor a kisebbségi csoportok esetében miért nem alkalmas ez a recept. Bonifácio szerint az összehasonlítás teljesen félrevezető, mivel azok a nők, akik az közelmúltban

---

Urbán 2020.

²⁰ Vala 2008. 289-290., 300. Érdekes kettőség látható, pl. a portugál egyetemisták között készült egyik kutatás során az derült ki, hogy a megkérdezettek úgy vélik, igaz a luzotropikalizmus elméletnek az a része, hogy a portugál gyarmatosítás inkább jóakarató volt, és emiatt sokkal kevesebb nyílt rasszista megnyilvánulás van Portugáliában. A portugál szakirodalomban többször látens, rejtőzködő vagy be nem vallott rasszizmusról írnak.

²¹ Bonifácio 2019.

előtérbe léphettek, nagyrészt azonos vallási és morális meggyőződésűek, mint a többségi társadalom, részesei a keresztény civilizációs és kulturális egységnek.

A felsőoktatáshoz való hozzáférés kapcsán kifejtette, hogy az egyetemi oktatás a legjobb diákok számára van fenntartva és nem szabad, hogy olyanok kerüljenek be, akik nem érik el a minimum követelményeket sem. Továbbá vitatta azt a javaslatot, hogy az egyetemeknek vizsgálnia és monitoroznia kellene az intézményi diszkriminációt és rasszizmust. Bonifácio szerint egyetemi irodákból nem lehet megfigyelni ezt a csalóka jelenséget, hanem olcsó bevásárlóközpontokban vagy olyan városrészekben lehet ezt jól tanulmányozni, ahová még a rendőrség sem mer belépni.

A publicisztika szerzője úgy vélte, hogy a kvóták bevezetésének szavazatszerzési célja van,²² a felsőoktatáshoz való hozzáférés kiszélesítését és a kisebbségi csoportok politikai részvételének megteremtését multikulturális, egyenlőségi bohózatnak nevezi, amely javaslatokból a meritokrácia elve teljesen hiányzik.

A cikk rögtön nagy visszhangot váltott ki, a reakciók hetekig szerepeltek az újságokban, a televíziós közéleti műsorokban, történészek, jogászok, újságírók, aktivisták, politikusok szólaltak meg a kérdésben. A közéleti vita kezdettől fogva két irányban zajlott. A vita egyrészt egy alkotmányos dilemmába fordult, azt a kérdést feszegetve, hogy a szöveg belefér-e a véleménynyilvánítás szabadságába, vagy elérte-e a gyűlöletbeszéd határát és le kellene szedni a világhálóról. Az első felháborodott reakciók után a *Público* folyóirat főszerkesztője szerkesztői levélben írta meg, hogy szerintük az írás nem érte el a gyűlöletbeszéd határát, és annak ellenére, hogy a szerkesztőség és a folyóirat harcol a diszkrimináció ellen, véleményük szerint a *Público* folyóirat olyan médium, ahol teret kell adni az eltérő véleményeknek és meg kell védeni a véleménynyilvánítás szabadságát. Ugyanakkor meglátásuk szerint is nagyon közel áll a szöveg a rasszista, kirekesztő beszédhez. A szerkesztőség továbbá elismerte, hogy értékelési hibát vétettek, úgy vélik, hogy a diszkriminatív állítások a cikkben eltérítették a figyelmet az alapvető kérdéstről, a kvóták hasznosságáról, alkalmazásuk pro és kontra érveiről. A portugál médiahatóság (ERC)²³ is vizsgálta a cikket, úgy vélték, annak eldöntése, hogy ez belefér-e a véleménynyilvánítás körébe, bírósági hatáskör. Azt ugyanakkor leszögezték, hogy álláspontjuk szerint a szerkesztőség hibákat vétett. Úgy látták, hogy ha a szerkesztőség követte volna a szerkesztési alapelveket, akkor a kérdéses cikk nem jelenhetett volna meg. Továbbá aggodalmát fejezte ki a hatóság, hogy egyre diszkriminatívabbá és kirekesztőbbé válik a közbeszéd.

A közéleti vita másik iránya a cikkben leírtakkal volt kapcsolatos. Az *SOS Racismo* szervezet, illetve értelmiségiek egy csoportja feljelentette Bonifációt gyűlöletbűncselekmény vádjával, a portugál büntető törvénykönyv 240. § (*Discriminação e incitamento ao ódio e à violência* (Diszkrimináció illetve gyűlöletre és erőszakra való uszítás) 2b) pontja alapján, ami a nyilvános rágalmazás tényállását tartalmazza.²⁴ A 14

---

²² A bizottsági anyag és a publicisztika megjelenése utáni ősszel tartották Portugáliában az országgyűlési választásokat, amely után újból a Szocialista Párt alakíthatott kormányt.

²³ ERC 2019.

²⁴ Az eljárásról a kézirat lezárásáig nincs több információ. Reis 2019.

értelmiségi közszereplő által kiadott nyilvános levélben úgy fogalmaztak, hogy ez nem egy vélemény, hanem a faji gyűlölet kinyilvánítása. A reakciók jelentős része hasonló álláspontot képviselt, válaszcikkek világítottak rá a ténybeli tévedésekre, az általánosításokra vagy például a keresztény Portugália nem túl dicső múltbeli eseményeire. A konzervatív körökben korábban népszerű történésztől egyes konzervatív körök is elhatárolódtak, és az inkább jobboldali folyóirat, az *Observador* oldalán is kritikus hangvételű válaszcikkek jelentek meg. Természetesen voltak, akik egyetértettek a cikkel, és a felháborodást baloldali hiperérzékenységnek titulálták, illetve a kommentszekciókban a *#JeSuisFatima* hashtag is megjelent. A cikk alatti kommentek közül többen kiemelték, hogy végre valaki a politikai korrektség helyett egyenesen és nyíltan beszél a problémákról.

A cikkre magas politikai körből is érkezett válasz, a portugál igazságügyi miniszter Francisca Van Dunem, a történész nevének említése nélkül írt véleményt a rasszizmusról és a diszkriminációról. A publicisztika fő gondolata az, hogy a rasszista előítéletek tagadása és ignorálása társadalmi katasztrófához és radikalizációhoz vezethet, továbbá kiemelte, hogy nem szabad megfedkezni a kelet-közép-európai bevándorlókkal és a brazilokkal szembeni előítéletekről és diszkriminációról sem.

4. Megtehetjük? Természetesen, igen, meg tudjuk tenni!²⁵

A portugál események véleményem szerint igen tanulságosak és elgondolkodtatóak, de felmerülhet a kérdés, hogy Magyarországról nézve miért érdekes ez a téma.

Úgy gondolom, mind a bizottsági anyagban, mind pedig a közéleti vitákban felvetett problémákhoz hasonlóak Magyarországon is jelen vannak, de a válaszok és a megoldások eltérőek. Portugáliában állami igény mutatkozott arra, hogy átfogó kutatás keretében szakértők és az érdekelt felek bevonásával felmérjék és leírják az ott élő kisebbségi csoportok helyzetét, és a beavatkozási területekre társadalompolitikai, jogi eszközökkel választ adjanak. Természetesen az nem unikális, hogy szakértői elemzések készülnek a Portugáliában megjelölt beavatkozási területekről. Az azokban azonosított problémákról hazai vonatkozásban is hosszan értekeztek szociológusok, kriminológusok, szociálpolitikusok, stb., de ezekre jogalkotási vagy közpolitikai válaszok alig érkeztek, illetve egyes esetekben exkluzív megoldások születtek. Portugáliában a bizottsági anyag parlamenti vitája után választásokat tartottak, és újból a Szocialista Párt alakíthatott kormányt. A választásokat követően a megfogalmazott javaslatokat elkezdték átdolgozni törvénytervezettké, és még abban az évben elfogadtak közülük néhányat. A Migrant Integration Policy Index (MIPEX) 2019-es adatai²⁶ alapján a diszkrimináció leküzdésében Portugália 2014-hez képest számos helyet lépett előre és bekerült a top10 állam közé. A MIPEX adatai alapján Portugália

---

²⁵ Morais 2019. A fenti kérdés és válasz a nagy port kavart publicisztikára adott egyik válaszcikk címe, amelyet Marisa Morais, a Zöld-foki Köztársaság korábbi igazságügyi és belügyminisztere írta.

²⁶ <https://www.mipex.eu/portugal> (2021.06.23.)

erőfeszítéseket tesz például az iskolai diverzitás növelésére, a jobb egészségügyi hozzáférésre, illetve az állampolgárság könnyebb megszerzésére. Kiemelik az erős antidiszkriminációs törvényi szabályozást, és az ahhoz kapcsolódó intézményeket, illetve, hogy egyre több a hatóságokhoz érkező bejelentések száma, ami a növekvő jogtudatosságnak lehet az eredménye.

Fontos látni, hogy Portugáliában is sok még a teendő, megoldásra váró helyzet, illetve a nyugat-európai államban is egyre erőteljesebben jelennek meg a szélsőjobboldali nézetek, szervezetek és politikusok. Az *SOS Racismo*, az ENAR (European Network Against Racism) tagjaként 2020-ban azonnali kormányzati intézkedést sürgetett a megnövekedett szélsőséges atrocitások miatt. Az ENAR úgy látja, hogy nem megfelelőek az intézményi válaszok a rasszista erőszakra és az egyre erőteljesebb gyűlöletbeszédre. A salazari rezsim bukása óta először a 2019-es választásokon került be az országgyűlésbe egy szélsőjobboldali párt, a *CHEGA* (Elég) vezetője, André Ventura. Az *SOS Racismo* szervezet vezetője szerint a szélsőjobboldali párt azért lehet ennyire sikeres, mert olyan populista, radikális gondolatokat hangoztat (kisebbségi csoportok által elkövetett bűncselekmények elleni harc, muzulmán közösségek csökkentése Európában), amit a portugál társadalom jelentős része gondol a kisebbségi csoportokról. António Costa Pinto politológus úgy fogalmazott, hogy Ventura sokaknak adott hangot.²⁷

A portugál események tanulsága a közéleti viták színvonalának minősége. A kisebbségi csoportok helyzete mindenhol része a társadalmi diskurzusnak, a kérdés az, hogy ez a diskurzus milyen színvonalon, mennyire hitelesen és mennyire széleskörűen, hozzáférhetően történik. Igaz, hogy Portugáliában a közéleti vitát egy erőteljesen diszkriminatív, rasszista írás váltotta ki, de az arra érkezett válaszok sokszínűsége és milyensége azt mutatja, hogy a rasszizmus, a diszkrimináció, a véleménynyilvánítás szabadsága, a meritokrácia, a portugál történelmi múlt kérdése mind-mind közérdeklődésre tart számot, amely kérdések a napilapok, folyóiratok oldalain is magas szinten megvitathatóak, nemcsak a tudományok színtéren.

2020 végén a portugál kormányzat felállított egy munkacsoportot, amelynek feladata a diszkrimináció és rasszizmus elleni fellépés és megelőzés. A munkacsoport által elkészített anyagot nyilvános konzultációra bocsátották, hogy minél szélesebb körben megvitassák a javasolt közpolitikai lehetőségeket. A témakörök hasonlóak, mint a korábbi előkészítő anyagban, kiegészítve olyan területekkel, mint a jogtudatosság növelése, a média, a digitális világ vagy a sport.

A 2018/2019-es ESS adatok alapján a portugál emberek 62%-a egyetértett legalább egy állítással, ami a kulturális vagy biológiai rasszizmusra irányult.²⁸ Portugáliában a rasszizmus létező jelenség, mint ahogyan az átfogó állami igény is a diszkrimináció és a rasszizmus elleni fellépésre. Az előítéletes gondolkodás csökkentése is feladata a portugál kormánynak, ami komoly kihívást jelenthet az egyre nagyobb teret nyerő szélsőjobboldali közbeszéd miatt. Mindazonáltal úgy vélem, hogy ez a fentebb említett

---

²⁷ Alberti 2020.

²⁸ Gorjão Henriques 2020.

állami igény és a konkrét anti-diszkriminációs javaslatok ennek fontos lépéseit jelenthetik. Ez talán a legnagyobb tanulság Magyarországról nézve.

Felhasznált irodalom

Alberti, Mia (2020): Portugal records surge in racist violence as far right rises. *The Guardian*, 2020.09.29. <https://www.theguardian.com/world/2020/sep/28/portugal-sees-surge-in-racist-violence-as-far-right-rises> (2021.06.23.)

Bastos, José Gabriel Pereira et al. (2000): Gypsies [ciganos] in Portugal, today. In: Tóth Hajnalka et al. (szerk.) (2000) *Kisebbségek Európában 2000*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Európa Központja. 99-113.

Bonifácio, Maria Fátima de (2019): Podemos? Não, não podemos. *Público*, 2019.07.06. <https://www.publico.pt/2019/07/06/sociedade/opiniao/podemos-nao-nao-podemos-1878726> (2021.06.23.)

Diário de Notícias (2017): Comunidade cigana em Portugal é de 37 mil indivíduos e 91,3% não tem o 3.º ciclo. *Diário de Notícias*, 2017.05.19. <https://www.dn.pt/lusa/comunidade-cigana-em-portugal-e-de-37-mil-individuos-e-913-nao-tem-o-3o-ciclo-8490570.html> (2021.06.21.)

ERC (Entidade Reguladora para a Comunicação Social) (2019) *Deliberação, Participações contra o Público, edição de 06/07/2019, relativas ao artigo de opinião «Podemos? Não, não podemos»*, de Maria de Fátima Bonifácio. Lisboa, ERC.

EU FRA (2018) *Az Európai Unió második felmérése a kisebbségekről és a hátrányos megkülönböztetésről. Romák – Válogatott eredmények*. Luxembourg, Európai Unió Kiadóhivatala. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2016-eu-minorities-survey-roma-selected-findings_hu.pdf (2021.06.23)

Freyre, Gilberto (1985): *Udvarház és szolgaszállás*. Budapest, Magvető Kiadó

Gil, Ana Rita (2021): The 2020 Amendments to the Portuguese Nationality Act: a big step further towards pure ius soli... and some more inclusive measures. *EUI Global Citizenship Observatory*. <https://globalcit.eu/the-2020-amendments-to-the-portuguese-nationality-act-a-big-step-further-towards-pure-ius-soli-and-some-more-inclusive-measures/> (2021.06.03.)

Gorjão Henriques, Joana (2016): A geração de “portugueses imigrantes” a viver em Portugal. *Público*, 2016.11.13. <https://www.publico.pt/2016/11/13/sociedade/noticia/a-geracao-de-portugueses-imigrantes-a-viver-em-portugal-1749977> (2021.06.03.)

Gorjão Henriques, Joana (2017a): A justiça em Portugal é “mais dura” para os negros. *Público*, 2017.08.19. <https://www.publico.pt/2017/08/19/sociedade/noticia/a-justica-em-portugal-e-mais-dura-para-os-negros-1782487> (2021.06.03.)

Gorjão Henriques, Joana (2017b): Portugal é dos países da Europa que mais manifestam racismo. *Público*, 2017.09.02.
<https://www.publico.pt/2017/09/02/sociedade/entrevista/portugal-e-dos-paises-da-europa-que-mais-manifesta-racismo-1783934> (2021.06.03.)

Gorjão Henriques, Joana (2020): European Social Survey: 62% dos portugueses manifestam racismo. *Público*, 2020.06.27.
<https://www.publico.pt/2020/06/27/sociedade/noticia/european-social-survey-62-portugueses-manifesta-racismo-1921713> (2021.06.23.)

Harsányi Iván (2005): Salazar és hivatásrendi állama az európai történelemben. In: Fischer Ferenc et al. (szerk) (2005): *Az „EncUEntros – Magyarország, Európa és Ibero-Amerika régi és új találkozásai” szakmai, tudományos nap előadásai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Ibero-America Központ. 71-98.
<https://idi.btk.pte.hu/dokumentumok/ibero2005.pdf> (2021.06.03.)

Morais, Marisa (2019): Podemos? Claro que podemos! *Público*, 2019.07.09.
<https://www.publico.pt/2019/07/09/sociedade/opiniao/racismo-existe-1879108> (2021.06.23.)

Pena Pires, Rui (2019): Estatísticas Raciais. *Partido Socialista*, 2019. 06.17.
<https://ps.pt/estatisticas-raciais/> (2021.06.23.)

Pereira, Ana Cristina (2019): Os ciganos portugueses começam a “sair da clandestinidade”. *Público*, 2019.02.10.
<https://www.publico.pt/2019/02/10/sociedade/noticia/ciganos-portugueses-estao-ponto-viragem-1860950> (2021.06.23.)

Ramos, Alice, Cicero Pereira, Jorge Vala (2018): The The impact of biological and cultural racisms on attitudes towards immigrants and immigration public policies. *ESS Informing immigration policy using the European Social Survey*, konferenciakötet, 12-15.

Ramos, Alice, Cicero Pereira, Jorge Vala (2020): The The impact of biological and cultural racisms on attitudes towards immigrants and immigration public policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(3): 574-592.
https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/38459/4/ICS_ARamos_Impact.pdf (2021.06.08.)

Reis, Catarina (2019): Queixa-crime contra Fátima Bonifácio. "Ofender não pode ser opinião". *Diário de Notícias*, 2019. 07.10. <https://www.dn.pt/pais/queixa-crime-contra-fatima-bonifacio-ofender-nao-pode-ser-opiniao-11096952.html> (2021.06.23.)

Örkény Antal, Váradi Luca (2010): Az előítéletes gondolkodás társadalmi beágyazottsága, nemzetközi összehasonlításban. *Alkalmazott pszichológia*, 12(1-2): 29-46. http://ap.elte.hu/wp-content/uploads/2015/07/APA_2010_1_2_ORKENY_VARADI.pdf (2021.06.03.)

Urbán Bálint (2020): A luzofón posztkolonialitás elmélete és az afrikai portugál nyelvű irodalmak. *Alföld*, 71(6). 72-84.

http://www.epa.hu/00000/00002/00261/pdf/EPA00002_alfold_2020_06_072-084.pdf
(2021.06.23.)

Vala, Jorge, Brito Rodrigo, Diniz Lopes (2015): *Expressões dos Racismos em Portugal*. Lisboa, Imprensa de Ciências Sociais.

https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/22539/1/ICS_JVala_Racismos_LAN.pdf
(2021.06.03.)

Vala, Jorge, Diniz Lopes, Marcus Lima (2008): Black Immigrants in Portugal: Luso-Tropicalism and Prejudice. *Journal of Social Issues*, 64(2): 287-302.

Vidal, Marta (2019): Portuguese shopkeepers using ceramic frogs to ‘scare away’ Roma. *Al Jazeera*, 2019.02.04.

<https://www.aljazeera.com/features/2019/2/4/portuguese-shopkeepers-using-ceramic-frogs-to-scare-away-roma> (2021.06.23.)

***

CAN'T WE REALLY DO IT? - THOUGHTS ON A PORTUGUESE SOCIAL DEBATE

In the summer of 2019, the social debate over racism, institutional discrimination and the situation of minority groups flared up in Portugal. The public debate was triggered by a government report and a provocative opinion piece in response to it. The topic was on the front pages for weeks, television and radio programs addressed the issue. Experts, NGO representatives, former and current politicians spoke on the controversy. The debate took place in two directions: one raised a fundamental rights question as to whether the article could have been published at all or the author's opinion had reached the limit of hate speech, raising the dilemma of limitation of free speech. This paper does not address this issue in detail, but rather focuses on the other direction of the public debate, namely prejudice, racism and institutional discrimination against minority groups in Portugal, with particular emphasis on the issues of the justice system. The question posed in the title is a reflection on the opinion piece. The purpose of my writing is to present in detail the public debate, the reactions and the key issues of the situation of minority groups in Portugal, specifically immigrants and the Roma.